

ŠARŪNAS RINKEVIČIUS

Vilniaus universitetas, Lietuva
Vilnius University, Lithuania

HEROJINĖS PRAEITIES NOSTALGIJA: FINIKIETIŠKI MOTYVAI LIBANO TAPATYBĖS KONSTRAVIME XX A.

Nostalgia for the Heroic Past:
The Use of Phoenician Motives in Identity Construction
in Lebanon in the 20th Century

SUMMARY

The paper is focused on analyzing the reasons for the use of Phoenician motives to construct modern identity in Lebanon in the 20th century and in evaluating this discourse, which is generally related to the Maronite community. The idea of the uniqueness of Lebanon was based on the development of the myth of an heroic past with Phoenician motives to compete with other concepts of modern identity in Lebanon. The article suggests that the use of Phoenician motives, which includes both radical and moderate reinterpretations of the past, was formed by the Maronites. Eventually elements of the moderate reinterpretation became an integral part of the modern Lebanese identity.

SANTRAUKA

Šiame straipsnyje siekiama išsiaiškinti finikietišku motyvų naudojimo priežastis konstruojant modernią tapatybę Libane XX a. ir įvertinti šį paprastai su maronitų bendruomene siejamą diskursą. Šis diskursas buvo viena iš kelių paraleliai plėtotų tapatybės koncepcijų Libane ankstyvaisiais nepriklausomybės metais ir jo tikslas buvo įtvirtinti savito Libano tapatybės viziją. Libano savitumo ryškinimo idėja rėmėsi funkciniu herojinės praeities mito kūrimu integruojant finikietiškus motyvus į modernią libaniečių tapatybę. Susiformavo kraštutinė ir nuosaikioji finikietišku motyvų naudojimo interpretacijos, pastaroji tapo integralia modernios šiandieninės kultūrinės Libano tapatybės dalimi.

RAKTAŽODŽIAI: Libanas, finikizmas, tapatybės studijos, istorinė atmintis, nacionalizmo studijos.

KEY WORDS: Lebanon, Phoenicianism, identity studies, historical memory, nationalism studies.

IVADAS

Finikietišku¹ motyvų² naudojimas formuojant modernią nacionalinę mitologiją Libane XX a. buvo viena iš paraleliai šalia sirianizmo, arabizmo (su įvairiomis jo variacijomis) ir islamo atgimimo plėtotų tapatybės koncepcijų, kuri paprastai siejama su maronitais³. Ši bendruomenė tiek dėl Prancūzijos paramos, tiek dėl unikalios Libano demografinės situacijos⁴, kurios pagrindu buvo suformuota šiuolaikinė šalies konfesinė sociopolitinė sistema, tapo įtakinga, politinių partijų atstovaujama socialine grupe, o šį tapatybės konstravimo diskursą plėtojusią intelektualų veikla neretai pavadinama elitistiniu Libano krikščionių judėjimu ir tapatinama su Libano nacionalizmo formavimosi pradžia.

Tačiau tokia samprata pernelyg supaprastina ir taip neretai politizuojamą finikietišku motyvų naudojimo XX a. kontekste prasmę. Nepaisant tarp įvairias skirtingas tapatybės kryptis plėtojusių bendruomenių pastebimo susiskaldymo, kurio nepajėgė išspręsti Libano nepriklausomybę įtvirtinusio Nacionalinio

pakto sudarymas 1943 m. ir kuris galiausiai baigėsi pilietiniu karu 1975–1990 m., dar ikinepriklausomybiniais laikais pradėtas plėtoti ir šiandien pastebimas Libano kultūrinis simbolizmas demonstruoja, kad finikietiški simboliai yra integruoti į metakonfesinį Libano simbolizmą giliau ir nebeapsiriboja tik vienos bendruomenės afiliacija. Taigi finikietišku motyvų naudojimo diskurso ištakų ir raidos supratimas gali ne tik paaiškinti modernios Libano tapatybės savitumo kilmę ar ir šiandien naudojamų kultūrinių simbolių prasmę, bet ir apibūdinti šiandieninės valstybės konfesinės sociopolitinės sistemos susiformavimo vieną iš pagrindinių prielaidų. Todėl šiame straipsnyje siekiama įvertinti finikietišku motyvų naudojimo diskurso susiformavimo kontekstą ir aplinkybes Libane bei apžvelgti pagrindines šio diskurso tendencijas XX a. viduryje, į finikietišku motyvų naudojimą žvelgiant kaip į funkcinį reiškinių, žymėjusių istorinio heroizmo motyvų naudojimo formuojant modernųjį tapatybės diskursą ir nacionalinę mitologiją praktiką⁵.

PRAEITIES HEROJIZMO MOTYVAS KONSTRUOJANT MODERNIĄ TAPATYBĘ

Dar 1882 m. Ernesto Renano garsioje paskaitoje „Qu'est-ce qu'une nation?“ Sorbonos universitete išsakyti principai apie herojinės praeities svarbą modernios tapatybės formavimui tapo daugybės tapatybės raidą analizuojančių darbų sudedamąja dalimi. Erico Hobsbawmo žodžiais tariant, herojinės praeities motyvai yra svarbūs todėl, kad bendruomenių

praeityje yra akumuliuoti didžiuliai klodai įvairių materijų, kuriais remiamasi konstruojant tradiciją ir simbolius (Hobsbawm 1983: 6). Taigi, remiantis konstruktivistine modernios tapatybės formavimo prielaida, galima teigti, kad herojinės praeities motyvų naudojimo priežastys yra ne faktinės (arba primordialinės), o funkcinės. Janas Assmannas tai apibrėžia

kaip kultūrinę atmintį, kuriai svarbiau, nei faktinė istorija, yra būdai, kaip ši praeitis yra prisimenama: remiantis autoriu mi, „galima teigti, kad kultūrinė atmintis transformuoja faktinę informaciją į atsimenamąją istoriją, tokiu būdu paverčiant ją mitu“ (Assmann 2011: 37–38). Šis mitas paaiškina tautos susikūrimą bei praeities santykį su dabartimi, kadangi atmintis, tokiu atveju, ne tik apibrėžia praeitį kaip chronologinės orientacijos instrumentą, bet taip pat naudoja praeities motyvus siekiant sukurti dabarties atvaizdą bei parengti ateities projekcijas. Tokie mitai taip pat nurodo trūkumus, kurie, lyginant dabartį su istoriniu „aukso amžiumi“, paaiškina, kodėl buvo prarasta senovės šlovė (ten pat: 62), jausmą kuriai galima tapatinti su Anthony'o D. Smitho naudojama nostalgijos koncepcija (Smith 1986: 174–176).

Herojinės praeities motyvais paremtos nacionalinės mitologijos formavimui, nepaisant šiame darbe taikomo konstruktyvistinio požiūrio į praeities motyvų naudojimą, reikalingos ir tam tikros primordialinės prielaidos, anot Anthony D. Smitho, jau savaime sukuriančios tam tikro istorinio tęstinumo galimybę. Tai reiškia, kad valstybė (arba tam tikra institucija) per įvairius įrankius gali stimu-

liuoti masių kultūrinę tapatybę, tačiau nauja tapatybė negali būti pradėta formuoti „tuščioje vietoje“, kadangi jos formavimui reikalingos tam tikros bendruomenės kultūrinės savybės, kurių pagrindu būtų galima atrasti galimybę susieti save su istoriniais herojais, pavyzdžiui, per teritoriją (ten pat: 212–214). Šiame kontekste atsiskleidžia, kad herojinės praeities naudojimas padeda apibrėžti ir įtvirtinti tapatybę atskiriant save nuo „kito“, kadangi nacionalinė mitologija turi atskirti tam tikrą bendruomenę nuo kitų bendruomenių su įvairiomis savomis tapatybės plėtojimo koncepcijomis, apibrėžti kilmę ir pagrįsti istorinį tęstinumą bei susieti formuojamos bendruomenės narius su praeities herojais. Todėl besivystančiam savitos bendruomenės naujam elitui buvo reikalingi nauji simboliai, paremti kilmės mitu, kuris apėmė protėvių kultą, aukso amžių, nuosmukio ir atgimimo aiškini mą (ten pat: 147). Kitaip tariant, tai yra įtikinamos praeities atradimas, kurios samprata nuolat kinta laike, o kiekvieną kartą reinterpretuojama aukso amžiaus samprata užtikrina savo kartą, kad ji turi unikalų paveldą, kuris įvairių išorės jėgų kontekste padeda išlaikyti savo unikalumą.

FINIKIETIŠKŲ MOTYVŲ NAUDOJIMO IŠTAKOS IR PRINCIPAI

Naudoti finikietiškus motyvus konstruojant modernią tapatybę Libane XX a. pr. pradėjo maronitai diskusijų dėl modernios tapatybės su valstybingumo projekcija ateityje kontekste. Anot Ashero Kaufmano, finikietiškių motyvų naudojimo užuomazgos atsirado anksčiau,

nei arabizmas (Kaufman 2004: 244), todėl šis diskursas vertintinas veikiau kaip savita ir paraleliai plėtota konkuruojanti tapatybės raidos kryptis šalia kitų, o ne kaip tiesioginis atsakas arabizmui. Maronitai siekė įtvirtinti atsieto nuo Sirijos (taigi nuo „kito“) Libaną, kuris bū-

tų orientuotas į santykių su Europa, o ne su Artimųjų Rytų šalimis, plėtrą. Ši Prancūzijos remiama idėja tarptautiniame lygyje buvo pristatyta 1919 m. Paryžiaus taikos konferencijos metu, kur jos rengėjų kvietimu Libanui atstovavęs maronitų patriarchas Elias Huwayyek⁶ jau atvirai siekė įtikinti tarptautinę bendruomenę, kad libaniečiai nori Libano, nepriklausomo nuo bet kokios valstybės, kuri bus sukurta Sirijoje, o šis noras grįstas teiginiu, kad libaniečiai turi savitą kultūrinę tapatybę (Hakim 2013: 247).

Tačiau tokia idėja nerepresentavo visos Libano populiacijos ir susilaukė vidinės opozicijos, kurią išreiškė sunitų, šiitų, drūzų ir įvairios vietos krikščionių bendruomenės (taip pat ir keli įtakingi maronitai, pavyzdžiui, Ibrahimas Salimas al-Najjaras ir Aminas al-Rihani), šiuo laikotarpiu (maždaug nuo Pirmojo pasaulinio karo) siekusios įvairaus lygmens integracijos su Sirija. Garsiausi šiai pozicijai atstovavę intelektualai buvo Rashidas Rida, Muhammadas Jamilas Bayhumas ir Antunas Sa'adehas (Kaufman 2004: 195–196). Integracijos su Sirija ir su regionu siekusioms jėgoms nepriklausomas Libanas atrodė kaip Prancūzijos projektas, o tokia pozicija buvo grindžiama atvira Prancūzijos parama maronitams. Tačiau galiausiai, nepaisant skirtingų vizijų dėl Libano ateities, 1943 m. sudarytas Nacionalinis paktas žymėjo valstybės nepriklausomybę įtvirtinusi kompromisą tarp įvairių bendruomenių, tikintis tapatybės ir valstybės vizijos raidos klausimus išspręsti ateityje, tačiau jau nepriklausomo Libano kontekste.

Finikietišku motyvų naudojimą konstruojant modernią tapatybę praktikavo

maronitai siekdami įtvirtinti Libano savitumo viziją. Remiantis Ashero Kaufmano darbu *Revising Phoenicia: The Search for Identity in Lebanon*, galima išskirti du esminius finikietišku motyvų Libano nacionalinėje mitologijoje susiformavimui svarbius faktorius: tai buvo (a) dar V a. pradėta plėtoti savita maronitų tapatybė, kuri išsaugojo savitumą per autonomišką bažnyčios struktūrą, ir (b) XIX a. prasidėjęs prancūzų susidomėjimas finikiečiais, lėmęs žinių apie šią civilizaciją paplitimą. Pastarasis faktorius tiesiogiai skatino maronitus įgyti žinių apie Finikiją, kadangi Prancūzija rodė didžiulį susidomėjimą vietos istorija, kurios buvo mokoma dar XIX a. viduryje pradėtose steigti prancūzų remiamose švietimo įstaigose Libane. Šiame kontekste išskirtina 1863 m. Beirute įkurto ir profinikietišką elitą išauginusio Saint Joseph universiteto veikla (Kaufman 2001: 189–190), kurios kontekste pradėjo kurtis frankofoniškas intelektualų sluoksnius, besirėmęs kooperavimo su Europa idėja. Šis kooperavimas atitiko ir Viduržemio jūros regione siekusios įsitvirtinti Prancūzijos interesus, kuri tikėjosi atsiremti į maronitų bendruomenę.

Apibendrintai kalbant, finikietišku motyvų naudojimą galima apibrėžti kaip idėją, kad egzistuoja tam tikras istorinis tęstinumas tarp finikiečių ir šiandieninių libaniečių, šiems priskiriant mitologizuotas dorybes, kurios suformuoja savitą libaniečių tapatybę. Tačiau tai yra vienintelė idėja, dėl kurios finikietišku motyvų naudojimo entuziastai rado bendrą sutarimą, kadangi egzistavo įvairios šio diskurso interpretacijos, kurių spektrą galima būtų redukuoti į kraštutinę ir nuosaičiau kryptis, kurias dabar aptarsime.

Kraštutinė kryptis (arba finikizmas) numatė, kad Finikijos pakrantės miestai, daugelis kurių geografiškai yra šiandieninio Libano teritorijoje, niekuomet neprarado savo finikietiškojo savitumo. Ši teorija buvo grindžiama fizinės geografijos veiksniais: teigta, kad Finikijos pakrantės miestus nuo Sirijos fiziškai atskyrė Libano kalnai, todėl Libanas išlaikė finikietišką tradiciją, kai, tuo tarpu, Sirija buvo arabizuota. Ryškiausias šią idėją palaikiusios asmenybės buvo Saidas Aklas ir Yusufas al-Saouda.

Saido Aklo, poeto ir verslininko, Libano vizija rėmėsi idėja apie nepertraukiamą tęstinumą nuo senųjų finikiečių iki šiandieninių libaniečių. 1944 m. savo publikuotame mitologiniu kilmės pasakojimu paremtame darbe *Cadmus*, kurį Asheras Kaufmanas vertina kaip reikšmingiausią finikizmo manifestaciją, pateikiama teorija apie 6 tūkstančių metų misiją ir teigiama, kad Libanas visą šį laiką buvo „šviesos žemė“, spindinti savo civilizacija. Anot Aklo, Libanas buvo pasaulio išminties centras, o senieji libaniečiai (arba finikiečiai) sukūrė monoteizmą ir logiką anksčiau nei graikai, kurie visas šias idėjas perėmė iš finikiečių, todėl, anot jo, Vakarų civilizacija išsivystė iš finikiečių, o tokiu atveju Libano orientacija į Europą yra natūrali (Kaufman 2004: 173–179).

Saidas Aklas taip pat kalbėjo apie poreikį standartizuoti vietos arabų kalbos šnekamąjį dialektą teigdamas, kad tai yra ne arabų kalbos dialektas, o arabizuota finikiečių kalba, kuriai užrašyti turėtų būti naudojama iš finikietiško rašto sistemos išsivysčiusi lotyniška rašto sistema. Todėl Saidas Aklas suforma-

vo lotyniško raidyno pagrindu suformuotą rašto sistemą, pritaikytą libaniečių šnekamajam kalbos variantui. 1961 m. Aklas išleido knygą lotyniškais rašmenimis vietos arabų kalbos dialektu „Yaara“, o 1976 m. buvo pradėtas leisti laikraštis „Lebnaan“, kuris ilgainiui taip pat pradėtas spausdinti lotyniškais rašmenimis (Salameh 2010: 143–144).

Tačiau tokia kraštutinė finikietišku motyvų interpretacija neturėjo galimybių tapti universalia, įvairias Libano bendruomenes vienijančia koncepcija. Universalesnę požiūrį pasiūlė nuosaikiją finikietišku motyvų naudojimo tendenciją reprezentuojantys intelektualai, iš kurių žymiausi yra Charlesas Cormas, Michelis Chiha, Emilė'is Edde, Bechara al-Khoury, plėtoję atsieto nuo Sirijos, tačiau kosmopolitiško Libano idėją, tikėję, kad šis kultūrinis simbolizmas gali suvienyti įvairias Libano bendruomenes.

Viena ryškiausių asmenybių šiame kontekste buvo Charlesas Cormas, kurį Al-Rihani, vienybės su Sirija šalininkas, dėl Cormo profinikietiško entuziazmo vadino mėgstančiu „finikizuoti kiekvieną akmenį ir kiekvieną medį Libane“. Cormas, priešingai nei Aklas, finikietiškus motyvus suvokė ne kaip libaniečių savybę, o kaip funkcinę materiją, kuri galėtų tarnauti kaip jungiamoji grandis libaniečiams vienyti kultūrinėje plotmėje. Toks funkcinis požiūris atsispindėjo ir požiūryje į kasdienybėje ir literatūroje vartojamą kalbą, kuri, anot Cormo, saivai neapibrėžė libaniečių tapatybės, kadangi svarbiau buvo „ne kas lūpose, o kas širdyje“ (Kaufman 2004: 150–153).

Panašią funkcinę finikietišku motyvų naudojimo sampratą siūlė ir politikas bei verslininkas, vienas konfesinės sistemos

autorių Michelis Chiha, finikiečius vertinęs kaip stipriausią Libano istorijos akcentą, galintį tapti *modus vivendi* tarp skirtingas tapatybės plėtojimo vizijas turinčių bendruomenių Libane. Anot jo, būtent finikiečių civilizacija sukūrė prielaidas susiformuoti kosmopolitiškam Finikijos bendruomenių charakteriui, kurį šiuose rytiniuose Viduržemio jūros pakrantės miestuose išsaugojo vietos gyventojai ir kuris, anot Chiha, libaniečius atskiria nuo Sirijos (ten pat: 162). Šis kosmopolitiškumas atspindėjo finikiečių lankstumą, kurį patvirtina libaniečių daugiakalbiškumas: Michelis Chiha Libaną apibūdino kaip įvairią, daugialypę,

poliglotinę kultūrų sintezę, kur kasdien vartojamų įvairių kalbų gausa (visų pirma, arabų ir prancūzų) tik patvirtino Libano kosmopolitiškumą – savybę, kuria pasižymėjo dar finikiečių pirkliai, paprastai mokėję daugiau nei vieną kalbą (Salameh 2020: 112–115). Todėl tiek Michelis Chiha, tiek Charlesas Cormas nematė poreikio standartizuoti vietinio arabų kalbos šnekamojo varianto, o įvairius kultūrinius Libano elementus suvokė kaip galimybę tik dar labiau praturtinti jau savaime turtingą Libano istoriją. Būtent ši tendencija galiausiai įsitvirtino Libano kultūriniame simbolizme, peržėgdama sektines afiliacijas.

IŠVADOS

Vertinant herojiškos istorinės praeities motyvų naudojimą konstruojant modernią tapatybę Libane XX a., konstatuotina, kad finikietišku motyvų naudojimo diskurso pradžia atspindėjo maronitų viziją dėl Libano ateities, plėtojant atsietą nuo Sirijos tapatybę, kuriai įtvirtinti buvo pradėti naudoti senosios civilizacijos motyvai šiam diskursui atliekant funkcinį vaidmenį. Kaip matyti straipsnyje, finikietišku motyvų naudojimo diskursas buvo nevienalytis. Išskirtinos dvi pagrindinės finikietišku motyvų naudojimo tendencijos XX a. Libane: kraštutinė interpretacija (arba finikizmas) siekė įtvirtinti nenutrūkstamo ryšio tarp finikiečių ir libaniečių naratyvą, kurio tikslas buvo ryšių su Europa gilinimas; nuosaikioji srovė teigė, kad Libanas, kaip ir Finikija, yra kosmopolitinis, iš daugybės vietos bendruome-

nių sukuriantis įvairialypę sintezę, o finikiečių civilizacija yra integrali ir labai svarbi Libano istorijos dalis, atliekanti funkcinį vaidmenį vienijant įvairias bendruomenes.

Vertinant ilgalaikę šio diskurso reikšmę, kaip matyti šiandien, Libano nacionalinėje mitologijoje pastebimas finikietišku motyvų naudojimas, įtvirtinęs atsietą nuo Sirijos tapatybės viziją, todėl galima teigti, kad nuosaikioji diskurso samprata šiandieniniame Libane yra suvokiama universaliau, nei kad buvo ankstyvaisiais nepriklausomybės metais. Todėl įvertinti finikietišku motyvų naudojimą XX a. Libano modernios tapatybės formavimo diskurso raidos kontekste yra būtina siekiant suprasti ne tik konfesinės Libano sociopolitinės sistemos prasmę, bet ir pagrindinius valstybės šiandieninės raidos klausimus.

Literatūra

- Assmann Jan, 2011. *Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination*. Cambridge University Press.
- Hakim Carol, 2013. *The Origins of the Lebanese National Idea 1840–1920*. Berkeley: University of California Press.
- Hobsbawm Eric, 1983. Introduction: Inventing Traditions. Eric Hobsbawm, Terence Ranger (eds), *The Invention of Traditions*: 1–15. Cambridge University Press.
- Kaufman Asher. 2001. The Formation of an Identity in Lebanon in 1920, *Middle Eastern Studies* 1 (37): 173–194.
- Kaufman Asher. 2004. *Reviving Phoenicia: In Search of Identity in Lebanon*. New York: I. B. Tauris.
- Maktabi Rania. 1999. The Lebanese census of 1932 revisited. Who are the Lebanese? *British Journal of Middle Eastern Studies* 26: 2, 219–241.
- Salameh Franck. 2010. *Language, Memory, and Identity in the Middle East*. Plymouth: Lexington Books.
- Salameh Franck. 2020. Young Phoenicians and the Quest for a Lebanese Language: between Lebanonism, Phoenicianism, and Arabism. *Arabic and its Alternatives: Religious Minorities and their Languages in the Emerging Nation States of the Middle East (1920–1950)*: 111–128.
- Smith Anthony D. 1986. *The Ethnic Origins of Nations*. Blackwell Publishing.

Nuorodos

- ¹ Finikiečių civilizacija klestėjo XI–III a. pr. m. e. pakrantės miestuose Viduržemio jūros regione. Vienu iš didžiausių civilizacijos laimėjimų laikomas abėcėlinio rašto išradimas, tapęs pagrindu lotyniško ir graikiško rašto sistemų susiformavimui.
- ² Moksliniame diskurse egzistuoja sąvoka „finikizmas“ (angl. *Phoenicianism*), tačiau šiame darbe ji nevertinama, kadangi atspindi tik kraštutinį finikietišką motyvų naudojimo diskursą. Kalbant apie tapatybės konstravimą Libane XX a., universalesnė sąvoka yra lebanizmas (angl. *Lebanonism arba Lebanism*), kuri apima įvairias kryptis, siekusias įtraukti visas gyventojų grupes į modernios Libano tapatybės formavimą (Salameh 2010: 44–45).
- ³ Maronitų bažnyčios kilmė siejama su IV–V a. gyvenusio vienuolio Marono veikla. Tai yra sirų krypties Rytų katalikų krikščionybės atšaka, 1182 m. sudariusi uniją su Roma.
- ⁴ Remiantis 1932 m. gyventojų surašymo duomenimis, maronitai sudarė 28,7 %, sunitai – 22,5 %, šiitai – 19,5 %, graikai ortodoksai – 9,7 %, drūzai – 6,7 %, graikai katalikai – 9,7 %, armėnai – 4 % gyventojų (Maktabi 1999: 235) Nepaisant kritikos šiam surašymui, jis išlieka vienintelis šio laikotarpio dokumentas, nurodantis gyventojų sudėtis struktūrą religiniu pagrindu, kuriuo remiantis buvo suformuota Libano socialinė ir politinė struktūra po nepriklausomybės paskelbimo 1943 m., transformuota 1990 m., tačiau aktuali ir šiandien.
- ⁵ Šiame darbe kalbama apie funkcinę finikietišką motyvų naudojimo formuojant moderniąją Libano tapatybę prasmę, o faktiškai įvertinti, kiek tiksliai yra naudojami finikietiški motyvai, nėra šio darbo tikslas. Plačiau susipažinti su kritiniu požiūriu į faktinį šio diskurso aspektą galima žymaus libaniečių istoriko Kamalio Salibi darbe *A House of Many Mansions: The History of Lebanon Reconcidered* (1988 m.), kuriame kompleksiskai parodoma Libane gyvenančių bendruomenių istorinė raida.
- ⁶ Įvairioje literatūroje šio dvasininko pavardę taip pat galima aptikti užrašomą kaip Hoyek bei Hoayek.